

Højere uddannelse i fremtiden – Dilemmaer og muligheder

Ralf Hemmingsen

I Københavns Universitets første århundreder fra 1479 og frem mod oplysningstiden i 18. århundrede var hovedopgaven at uddanne præster, først katolske, siden Lutheranske. Sideløbende, og konceptuelt integreret hermed, foregik også andre former for forskning. I slutningen af 1700-tallet opstod som del af oplysningen tanker om den enkelte borgers individualitet og ansvar for selv at kunne agere, og om universitetet som stedet, hvor forskning og uddannelse sammenvæves til gavn for den enkelte og for samfundet. Kvinder fik adgang til universitetet i 1877, den første kvindelige professor blev ansat i 1946, og selv i dag udgør kvinder under 25 pct. af professorerne. Og langt op i det 20. århundrede var universitet for eliten og leverede især kandidater til offentlige hverv. Der fandtes i Danmark kun Københavns Universitet (KU), indtil Århus Universitet blev etableret i 1928.

I perioden 1750-1900 skabtes også organisationer og uddannelsesinstitutioner med mere specifikke, erhvervsrettede eller sektorrettede funktioner. Eksempler er Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab (1769), Danmarks Tekniske Højskole (1829), Landbohøjskolen, KVL (1858), Tandlægehøjskolen (1888), Farmaceutisk Læreanstalt, senere DFU (1892), og Handelshøjskolen (1917).

I midten af det 20. århundrede (1953) havde Københavns og Århus universitet tilsammen omkring 6500 studerende. Under etableringen af velfærdsstaten øge-

des dette tal drastisk, og i dag har de to universiteter omkring 80.000 studerende tilsammen. Hertil kommer velfærdsstatens etablering af Odense Universitet (senere SDU), RUC og Ålborg Universitet i 1960'erne og 1970'erne. Fra 1980'erne kan man således tale om egentlige masseuniversiteter i Danmark.

Institutionerne var styringsmæssigt ret selvstændige med en flad magtpyramide, også i kraft af effekterne fra 1968-”oprøret”. Gennem de sidste 25 år frem mod årtusindskiftet skete ikke store reformer, men omkring år 2000 intensiveredes den samfundsmæssige interesse for universiteterne som leverandør af erkendelse og værdi til samfundet, og i særdeleshed til erhvervslivet. Dette udmøntedes i Universitetsloven af 2003 med eksterne bestyrelser og ansatte ledelser. Kort efter gennemførtes i 2006 en række fusioner, hvorefter bl.a. KVL, DFU og en række sektorforskningsinstitutioner blev en del af universiteterne. Endelig udmøntedes et milliardbeløb i kraft af Globaliseringspuljen, etableret efter daværende statsminister Anders Fogh Rasmussens rejse til Kina i 2004 og Globaliseringsrådets efterfølgende arbejde.

I Danmark står vi således i dag med et højere uddannelsessystem karakteriseret ved relativt mange universiteter, særdeles mange studerende, og en vidtgående offentlig finansiering af uddannelserne.

Fremtidens dilemmaer

Allerede ud fra dette historiske rids tegner der sig adskillige dilemmaer, og hvis man medtænker universitetsverdenen internationalt, bliver mængden og tyngden af dilemmaer endnu mere markant, ja nærmest dramatisk.

Der kan i debatten om fremtidens uddannelser være en tendens til at antage, at "udviklingen" er noget der finder sted som en slags udefra kommende virkning, en "naturlov". Man kan høre bemærkninger a la: "Om 20 år er der kun omkring 10 universiteter i verden, alle vil uddannes på top-institutionerne, også hvis det bliver som e-uddannelse. Stjerneunderviserne kan jo bare streames til hele verden".

Men i realiteten er uddannelsessystemet jo menneskeskabt, og ingen udvikling sker uden et motiv, hvad enten det er store meta-nationale organisationers indtjeningsønske, f.eks. Google, Facebook og andre, eller motivet er et Kantiansk ønske om uafhængigt tænkende, kritiske samfundsborgere med dyb faglig indsigt, eller det er en Humboldt'sk tanke om at skabe sammenhæng i forskning og undervisning til gavn for borgernes indsigt og samfundets udvikling.

For at danne sig en mening om, hvordan vi selv kan medvirke til at skabe det for os bedste uddannelsessystem i fremtiden, er det nødvendigt at gå lidt mere i detaljer med indhold og konsekvenser i de centrale dilemmaer:

Kan og bør *forskning og uddannelse* fortsat være integrerede, og undervisningen dermed være forskningsdækket? Dette tema vedrører kernen i begrebet højere,

akademisk uddannelse. Hvis man vil give de studerende mulighed for selv at opnå erkendelse og dermed senere kunne skabe nye tanker og paradigmer, er det nødvendigt at koble uddannelse og forskning tæt sammen. I modsat fald bliver der alene tale om indlæring af eksisterende viden, ikke refleksion og idéudvikling.

Den store og voksende samfundsinteresse for universiteterne gennem de seneste 20 år har sandsynligvis rod netop i universiteternes evne til uafhængigt af kortsigtede interesser og kortsynede interessenter at bidrage med egentligt nyskabende erkendelse. Hvem er det så, som for alvor bakker op om denne afgørende dimension af universiteternes virke? Da Københavns Universitet i 2005 fik en bestyrelse med eksternt flertal, var den fremherskende frygt på universitetet, at kortsigtede erhvervsinteresser ville komme til at dominere universitetets prioriteringer og strategi.

Herværende forfatter delte i 2003-04 som dekan for Sundhedsvidenskab eksplicit denne frygt. Imidlertid viste det sig, at de centralt placerede erhvervsledere i bestyrelsen blev stærke forsvarere af den fri forskning og den enkelte forskers forskningsfrihed. Set såvel i et dansk perspektiv som i et internationalt konkurrenceperspektiv er det forfatterens overbevisning, at et universitet med integration af forskning og uddannelse, og med store frihedsgrader for den enkelte forsker, for de studerende og for institutionen, vil medføre de største fordele. Det gælder i særdeleshed ny erkendelse, som umiddelbart eller over længere tid kan bidrage afgørende til samfundsøkonomien. Kandidaterne vil fremover i endnu højere grad end tidligere skulle erkende, analysere og løse forlods ukendte problemstillinger. I det tyske system er det netop opdelingen mellem statslige forsknings-

institutter og universiteter, som kan give problemer med at sikre de studerende adgang til frontforskningen. Det er dokumenterbart, at afgørende gennembrud, f.eks. laser, MR-skanning, GPS, atomuret m.fl. skete med udgangspunkt i fri forskning. Frihedsgrader, forskningsbaseret uddannelse og selvstændigt initiativ vil være i endnu højere kurs i fremtiden end tidligere, og netop dette sammenholdt med den korte magtdistance og en anti-hierarkisk tilgang, er en afgørende dansk konkurrencefordel.

Kan universiteter både være *i verdenseliten og samtidig uddanne store mængder studerende*? Og i en dansk sammenhæng kan man tilsvarende spørge om universiteterne kan ligge spredt med relativt små miljøer over hele landet? Hovedparten af de internationale top-50 universiteter er private universiteter med et begrænset studentertal og med et eksklusivt optagessystem. Modellen virker, men den er ekstremt elitær. Imidlertid er der også nogle offentligt ejede institutioner på listen. Eksempler er UC Berkeley og Københavns Universitet. Selv om UC Berkeley har et noget større budget end KU, er disse institutioner på mange felter sammenlignelige.

Det er en forudsætning for at være i eliten, at institutionen har en tidssvarende infrastruktur, har forskningsfrihed og undlader at øge studentertallet maksimalt. En top-placering forudsætter også en betydelig grad af internationalisering, herunder af rekrutteringen. Men det behøver ikke hindre en lokal forankring og en tæt interaktion med vidensvirksomheder lokalt og også internationalt.

I lyset af at de danske universiteter er gratis for de studerende, kan man nærmest sige, at en placering

i den internationale elite billedligt talt ligner mysteriet om, hvordan en humlebi kan flyve. Men det kan den altså! Det skal understreges, at såfremt Danmark i fremtiden vil have en eller flere institutioner i den absolutte videns-elite, så skal balancen mellem offentlig finansiering af infrastruktur og uddannelse, udbud af statslige midler i konkurrence, og privat finansiering af store dele af forskningen opretholdes. Eksistensen af store og voksende private forskningsfonde tæller på plussiden. Ligeledes er der behov for en fornyet samfundsmæssig satsning i stil med Globaliseringspuljen, som i nullerne skabte et afgørende løft af kvaliteten af forskningen og dermed af uddannelserne, og grundlaget for erhvervssamarbejdet på universiteterne.

Hvad angår geografisk fordeling af universiteter i Danmark i fremtiden, trænger flere hensyn sig på. Politisk er temaet vigtigt, også af hensyn til befolkningens opfattelse af staten og samfundets fælles servicefunktioner. Det er samfundsmæssigt destruktivt, hvis alle mulige offentlige institutioner, f.eks. seminarier, politi, retsvæsen, transport, sundhedsvæsen og universiteter centraliseres til de store byer, og dette kan ikke kompenseres ved arbitrære udflytninger af statslige arbejdspladser uden lokal, indholdsmæssig forankring. Omvendt er der forsknings- og undervisningsmiljøer på universiteterne, som bl.a. grundet kostbar infrastruktur eller relativt små fagområder, kun kan findes få steder i landet. Løsningen kan være, at der over hele landet er adgang til mellemlange uddannelser. Det gælder også operationelt orienterede dele af de lange, videregående uddannelser, praktikophold mv. Det giver f.eks. god mening, at den kliniske del af lægeuddannelsen i væsentlig grad sker på hospitaler i Esbjerg, Ålborg,

Slagelse eller Køge. Mere generelt er SDU i øvrigt et godt eksempel på denne retning i udviklingen af et fagligt godt studiemiljø på universitetet, relevant fordelt på flere campusområder.

Skal uddannelserne (og forskningen) i højere grad være *tværdisciplinære* eller skal man fastholde en *monodisciplinær tilgang* til curriculum? Vedrørende dette tema foreligger flere holdninger og udviklingsretninger. Gennem de seneste små ti år er begrebet "de store samfundsmæssige udfordringer" blevet meget brugt som argument for, at universiteterne skal orientere sig tværdisciplinært for at bidrage til løsninger på disse udfordringer, f.eks. klimaudviklingen, bæredygtigt landbrug, energi, transport, generel digitalisering i samfundet, migrationsstrømme, kulturmøder, ændret demografi, stigende udbredelse af non-infektiose folkesygdomme, mv.

Heroverfor står ønsket fra aftagerne, bl.a. vidensvirksomhederne, om at få kandidater med dyb teoretisk og operationel viden og kunnen, og samtidig præget af kritisk, kreativ selvstændighed og samarbejdsevne.

Den samfundsmæssige udvikling og opkomsten af meta-nationale gigantvirksomheder fordrer, at kandidaterne besidder dyb indsigt i de teorier, strukturer og mekanismer, som udspiller sig bag facaden. Også samfundsmæssigt skal der være sådanne kandidater til rådighed, så private gigantvirksomheder ikke komplet overtager og genskaber det nu opløste vidensmonopol, som engang var statens.

Den fremtidige løsning på det beskrevne dilemma kunne være fastholdelse af dybgående monofaglige uddannelser sammenholdt med etablering af "Institutes of Advanced, Transdisciplinary Research", hvor forske-

re for en længere periode (f.eks. et tiår) tilknyttes for at løse tværdisciplinære erkendelsesopgaver. Til sådanne miljøer kan studerende være knyttet i en del af studiet, men med udgangspunkt i de pågældendes grundstudie. Sådanne temporære institutkonstruktioner fordrer betydelige resurser og vil kunne bidrage væsentligt til erkendelse og konkurrenceevne. Det er et af de områder, hvor en ny "Globaliserings- eller Udfordringspulje" kunne finde anvendelse.

Kan og bør vi fortsat opretholde *rent offentlige universiteter med gratis uddannelse*? Et væsentligt underspørgsmål er i denne forbindelse om offentlige universiteter i fremtiden kan bevare sådanne frihedsgrader, at de reelt kan bidrage til banebrydende idé-skabelse? Der er, som allerede antydnet, stærke argumenter for at opretholde offentlige universiteter, og heldigvis er universiteterne fortsat blandt de få områder, hvor New Public Management endnu ikke er lykkedes med at gennemføre udlicitering/privatisering og helt urealistiske, strukturelle besparelser.

Et afgørende argument for offentlige universiteter er samfundets voksende behov for at sikre sig uafhængig indsigt på det højeste niveau. Tidligere havde staten og dens forskningsinstitutioner som nævnt næsten monopol på avanceret viden, men i dag findes gigantiske, private, meta-nationale organisationer, hvor alt fra indholdsalgoritmer og brugerpsykologi til skatteforhold fordrer dyb faglig viden for at sikre gennemskuelighed og samfundsindflydelse. Denne viden kan på uafhængig form tilvejebringes via de offentlige universiteter, som derved kan sikre, at samfundet ikke ender som agterudsejlet tilskuer til kæmpe-transaktioner, hvis udbytte helt unddrages samfundsøkonomien bl.a. i kraft af manglen på relevant og tidssvarende beskatning.

Hvad angår de nødvendige indholdsmæssige frihedsgrader, har der, modsat intentionerne i Universitetsloven af 2003, i de senere år været en tiltagende centraladministrativ og politisk tendens til at ville påvirke og overstyre uddannelsernes dimensionering, profil, studie hastigheden, antallet af udenlandske studerende, samt universiteternes ledelsesstruktur og prioriteringer, herunder udpegning af bestyrelsen og dens formand. Nogle af reformerne (fremdrift og dimensionering) havde visse rationelle elementer, men selv de blev så teknokratiserede, at de nu synes at have været kontraproduktive. Ligeledes omfattede Universitetsloven af 2003 mulighed for, at universiteterne kunne søge selveje til bygningerne. Men da KU for nogle år siden af strategiske grunde, (herunder et ønske om mere fleksibilitet, bedre vedligehold og mere effektiv styring af byggesager) søgte om selveje, stillede Finansministeriet sig uflytteligt på tværs. Sagen blev aldrig drøftet indholdsmæssigt, men blot afvist efter 2-3 års tavshed.

Når det gælder de nødvendige frihedsgrader for et offentligt, konkurrencedygtigt, universitet, gavner det lidt, at centraladministrationen, koncentreret i Finansministeriet, forsøger at centralisere og overtage universitetsbestyrelsernes opgaver. Kursen bør justeres væsentligt af hensyn til fremtiden.

Den anden del af spørgsmålet vedrører mere direkte økonomien og den politiske prioritering af fremtiden versus prioritering af f.eks. befolkningens aldring. Som nævnt kræves store offentlige investeringer i forskningsinfrastruktur, hvis universiteterne skal kunne konkurrere internationalt. De franske universiteters generelt triste tilstand illustrerer bagsiden af denne afgørende medalje. Hvad angår studieafgift

(tuition) skønnes, at gratis uddannelser bidrager afgørende til oplevelsen af et solidarisk samfund med lige muligheder. Hertil kommer, at indførelse af tuition meget ofte bliver en skrue uden ende med stadigt stigende afgifter og deraf følgende ulighed. Udviklingen i UK er et skræmmende eksempel herpå.

Skal vi *internationalisere de højere uddannelser*, herunder sprogligt, eller skal vægten ligge på den nationale forankring og funktion? På dette felt handler det i den grad om balance. På den ene side skal universiteterne, også langsigtet, være samfundets garant for, at dyb og uafhængig viden og kreativ tænkning er til rådighed. Universiteterne vil også i fremtiden være hovedleverandør af kandidater til nøglefagligheder i samfundet. Danmark er et lille sprogområde, og også derfor skal nøgleviden være tilgængelig på dansk.

Samtidig skal Danmark sikre sig adgang til viden på det højeste internationale niveau. Derfor er det afgørende med international rekruttering og netværksdannelse med forskere og studerende fra hele verden. Sådant rekruttering fremmer også den faglige konkurrence og modvirker "andedams-nepotisme". Dette indebærer, at universiteterne skal have frihed til selv at afgøre, hvilke kurser og uddannelser der skal udbydes på engelsk eller andre sprog. Og universiteterne må frit kunne ansætte forskere og undervisere, også fra verden uden for Europa. Konklusionen må være, at universiteterne fortsat skal være nationalt, lokalt forankrede, og samtidig have en markant interaktion med det internationale miljø.

Og universiteterne skal ikke udvikle sig til generiske institutioner, der er rent engelsksprogede og i princippet kunne ligge hvor som helst i verden. Det er værd at erindre, at universiteterne i mere end 500 år selv har kunnet løfte internationaliseringen uden at slippe den lokale forankring.

Skal vi opprioritere de teknisk-naturvidenskabelige fag versus humaniora? Spørgsmålet kan også formuleres videnskabsteoretisk som et spørgsmål om vægtningen af kvantitative versus kvalitative metoder. Der har i de senere år fra erhvervsorganisationer og politikere været lagt megen vægt på at styrke de teknisk-naturvidenskabelige uddannelser. Dette kan være rationelt, alt den stund disse uddannelser i en årrække havde svært ved at rekruttere studerende.

De senere år har samtidig set udviklingen af begrebet "humaniora-bashing", måske fordi relativt få og små uddannelser har haft en høj arbejdsløshed. Det samfundsmæssigt afgørende er, at de humanistiske fag ikke svækkes i fremtiden. Verdens komplekse dynamik og den globale, lynhurtige kommunikation kalder i den grad på analysekraft og dyb kundskab vedrørende historie, sprog og kulturelle forhold, også i eksportvirksomhederne. Man kan godt have den hypotese, at stærk humaniora i fremtiden bliver en afgørende konkurrenceparameter, både hvad angår kvaliteten af tilværelsen i samfundet, og hvad angår erhvervslivets indtjening.

Hvilke konsekvenser har det, hvis højere uddannelse i fremtiden i langt større omfang *foregår rent digitalt*, og over store geografiske afstande? Digital disruption, digitale forretningsmodeller og digitalisering er begreber, som har præget talrige områder

af samfunds- og forretningslivet gennem de seneste 20 år. Singularity University forankret i USA udbyder aktuelt online kurser under overskriften "Prepare for an exponential future, right from your device".

Når det gælder undervisning og uddannelse, kan man overveje, hvad det er, digitalisering er bedst til. E-baseret undervisning uden fysisk tilstedeværende lærere er formentlig velegnet til indlæring af operationelle procedurer, fakta og kvantitative fænomener. E-learning kan nok erstatte det, som tidligere hed manuduktion, opgaveregning, indlæring af bestemte svar på bestemte spørgsmål. Algoritmer til adaptiv læring, hvor der sker en individualisering af indlæringen, alt efter den studerendes niveau, rummer også et positivt perspektiv.

Når man tager skridtet fra indlæring til erkendelse og dybtgående forståelse på flere niveauer, herunder kvalitative aspekter, bliver det mindre sandsynligt, at ren e-læring kan benyttes. Det er svært at forestille sig, at refleksion og dialogisk skabt erkendelse på det højeste niveau generelt kan tilvejebringes på denne måde.

Ligeledes fordrer dannelsen af fagidentitet, forbilleder og egentlige sociale netværk nok en personlig relation mellem studerende og underviser og mellem studerende indbyrdes. Og tanken om, at studerende som hovedmodel selv sammensætter en uddannelse af e-kurser, er næppe forenelig med behovet for kandidater med dyb, grundfaglig indsigt.

E-læring er således egnet til at indlære basale facts og procedurer på et operationelt niveau som grundlag for en mere personligt båret refleksiv erkendelse. Men formentlig er tutorials det bedste svar på de studerendes ønske om "mere feedback". Tutorials

indebærer en løbende personlig dialog om temaer og opgavebesvarelser. Tutorials kan gennemføres med noget større grupper af studerende, end hvad der benyttes f.eks. på Cambridge University eller i Oxford. Metoden er relativt kostbar, men ikke mere end at den kunne indføres på udvalgte semestre på danske universiteter. Den direkte dialog med de studerende er også væsentlig i den proces, hvorved curriculum udvikles og fornyes. Det hænder jo indimellem, at en studerende fremsætter en idé, som viser sig værd at forfølge, og den proces kan næppe foregå uden en direkte dialog. Det bør ikke glemmes, at det helt særlige ved miljøet på Niels Bohr Instituttet i dets storhedstid under Bohr netop var den intensive, individuelle og seminar-baserede samtale mellem forskere og studerende.

Kan uddannelserne fortsat have fordomsfrihed som udgangspunkt, eller vil systemet blive præget af værdi- og identitetspolitiske afgrænsninger og silo-strukturer? Gennem de senere år har der, især i de angelsaksiske lande, udviklet sig en situation, hvor grupper af studerende kræver særlige hensyn på campus og i curriculum. Det kan dreje sig om religiøse, seksuelle, etniske og andre temaer. Der er eksempler på etablering af "safe spaces", hvor man konkret eller i overført betydning kan opholde sig uden at blive udsat for den almindelige diskussion og debat på universitetet. Mere indgribende på det akademiske niveau er krav om ændringer i curriculum, som nogle finder for stærkt historisk præget af vestlige, hvide mænds tanker og idéer. Dette til trods for, at det på det pågældende tidspunkt de facto netop var sådanne personer, der bragte idéerne videre. Der er ligeledes eksempler på, at studerende ønsker at udelukke bestemte talere ved seminarer,

debatmøder mv. Og der er (i USA) eksempler på, at studerende boykotter visse temaer i undervisningen, selv om disse temaer er af faglig betydning i uddannelsen.

I nogle tilfælde kan man tale om en "krænkelses-kultur", hvor i øvrigt relevante temaer af små grupper transformeres til vehikel for en totalitært præget dagsorden-dominans. Begrebet krænkelse bliver herved et meget bredt begreb, der kan dække alt fra rene idiosynkrasier til alvorlige og uacceptable overgreb. Et nyligt dansk eksempel var, at nogle få studerendes bekymringer over udklædning til fester udløste generelle institutionelle anbefalinger eller måske nærmere instrukser om at undgå sligt.

Problemstillingen er meget kompleks. Der kan givetvis forekomme krænkelse og adfærd, som et universitet definitivt må tage afstand fra eller forbyde. Det kunne være racisme, seksuelle overgreb eller nådesløs latterliggørelse af enkeltpersoner eller mindretal. Og der kan forekomme tilfælde, hvor en revision af curriculum kan være relevant, fordi nye idéer og personer kalder på akademisk analyse. Der er næppe noget nyt heri.

Det nye er, at mindre grupper med meget hårdnakkede krav og metoder, og under massiv anvendelse af sociale medier, ønsker at udskille temaer eller sikre grupper særlige rettigheder. Hvis en sådan udvikling eskalerer, er der en nærliggende risiko for, at universiteterne segregeres i siloer, hvor man mest snakker og diskuterer med andre af samme anskuelse. Dette er ikke foreneligt med idéen om universitetet som stedet, hvor idéer kan kritiseres, diskuteres og udvikles mere bredt. Det er afgørende, at institutioner og politikere finder og håndhæver en pragmatisk afvejet balance mellem reelle krænkelse og overgreb og

mere subjektive eller spekulative krav fra enkeltgrupper. Risikoen er i sidste ende, at vi oplærer de studerende til en generel rettigheds- og silokultur, som er det modsatte af akademisk frihed til åben diskussion.

Non scholae sed vitae

Allerede Seneca gjorde i 1. århundrede e.Kr. opmærksom på, at uddannelse skal være for livet, ikke for skolen. Temaet er fortsat påtrængende, ligesom vores ansvar for at tænke og forme fremtiden er uafviseligt.

På baggrund af de ovenfor foretagne overvejelser kan retningen mod fremtiden have form af følgende stikord: Integrér forskning og uddannelse mest muligt; uddan mange til dyb indsigt, som kan sikre samfundet uafhængig viden og kreativitet; bevar lighed og gennemsigtighed i optaget til de højere uddannelser; styrk det internationale netværk; etabler temporære "Institutes of Advanced Studies" med bredt tematisk fokus; styrk humaniora som resurse- og konkurrenceparameter; udnyt teknologi og digitalisering, men styrk den personlige interaktion mellem studenter og undervisere, gerne i form af tutorials; fasthold en åben, saglig og fordomsfri akademisk debat uden identitetspolitiske siloer. Og ikke mindst: Lad staten og politikerne have en rammesættende funktion med stor distance til indholdet i de offentlige universiteternes virke. Og denne distance bør ikke stille sig i vejen for en nødvendig, fornyet investering a la globaliseringspuljen.

Universiteterne har arbejdet for samfundet og den enkelte i mere end 500 år og fungerer bedre end nogen anden struktur eller organisation i arbejdet med at

identificere og løse fremtidens dilemmaer. Lad denne enestående resurse være blivende. Så har samfundet virkelig nogen i baghuset, og det bliver der brug for.

250